

PAMÁTNÍK

NA OSLAVU

STÝCH NAROZENIN

FRANTIŠKA PALACKÉHO

vydávají

KRÁL. ČESKÁ SPOLEČNOST NÁUK,

I. A III. TRÍDA ČESKÉ AKADEMIE CÍSARE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMENÍ,

MATICE ČESKÁ.

V PRAZE 1898.

NÁKLADEM MATICE ČESKÉ.

IV.

O škole trenčínské a prešpurské za Palackého mládí.

Podává Jaroslav Viček.

Protestantské školství v Uhrách nerozlučně je spojeno s rozvojem svých církví, vyznání augsburského mezi Slováky a Němci, a helvetského mezi Maďary.

Je známo, že vzrůst uherského protestantismu, v šestnáctém věku všestranný a rychlý, v sedmnáctém a osmnáctém, za úsilné protireformace katolické, byl zražen a zlomen. Církev římská v Uhrách, bohatá statky a mocnými rody panskými, měla vydatnou podporu v zemské vládě a dvoru, který v protestantismu uherském spatřoval nejsilnější oporu odbojných snah Rákóciovských, Tökölyovských a jiných.

Mír vídeňský, r. 1608 pojatý mezi zemské zákony, zajišťoval sice protestantům v Uhrách úplnou svobodu náboženskou, a mír linecký z r. 1645 znovu ji slavnostně potvrzoval; přece však rekatolisace církví evangelických, zejména v pověstném desetiletí 1671—81 za Leopolda I., agitací řádu jezuitského, řízenou hlavně z Trnavy, církevními soudy arcibiskupa ostráhomského a mocí úřední za assistance vojenské prováděna jest tak všestranně a důsledně, že od Žiliny po Bardijov a od Prešpurka až po strážce turecké církve lutherská téměř nadobro zmizela. Ani sněm šoproňský z r. 1681, který protestantům zjednal některé úlevy, zejména t. ř. církve a chrámy artikulární, vedle nichž až do dob josefinských vlastně žádných jiných v Uhrách nebylo, ani sněm satmárský r. 1711, jenž znovu sliboval úplnou náboženskou svobodu, ani

nařízení královská z r. 1731, z milosti ponechávající úlevy sněmu šoproňského, nezastavily úpadku protestantství v Uhrách.

Obrat způsobil teprve Josefův Toleranční patent 1781, protestantům uděluje svobodu vyznání a církevní i školskou samosprávu, a emancipaci jejich: dokonal osvícený bratr jeho Leopold II., jenž svým mandátem ze dne 7. listopadu 1790 vrátil se na stanovisko sněmu z r. 1608 a 1647, církev posud pouze trpěnou a soukromou prohlásiv na území uherském za úplné svobodnou, rovnoprávnou a veřejnou, kteréžto slovo královské budínský sněm dne 8. února 1791 v památném článku XXVI. zákonem státoprávním na všechny časy zabezpečil.

Odtud s novým rozkvětem evangelických církví v Uhrách znovu oživilo i samosprávně jejich školství. Ještě v století osmnáctém, za doby teresiánské, velmi bylo stísněno. Nařízení z r. 1756 protestantům uherským nedopouštělo jiných škol kromě t. j. grammatických, a také ty podřizovalo dozoru a správě kněžstva katolického; vládě šlo o to, aby se vzděláním vyšších škol nešířil se zároveň i protestantský duch. Povážíme-li pak, že evangelictvo v Uhrách za Ferdinanda II. pozbylo asi tří set, za Leopolda I. přes osm set a do r. 1773 opět přes šest set chrámů, při nichž bylo hojně nižších škol, lze si představit i jeho tíseň osvětňou.

A jako práva jiná, tak teprve mandát Leopolda II. a zákonný článek XXVI. sněmu z r. 1791 protestantům obojího vyznání dal právo, dle potřeby zřizovati si školy nejen počáteční a grammatické, nýbrž i vyšší, svobodně povolávati k nim školní mistry, professory, rektory a subrektory, z mužů svého vyznání voliti si jejich direktory nebo kurátory, žáky a studenty vysílati s žádostmi o podporu po dobrodincích i do cizozemských akademií na vyšší učení, a bohoslovné knihy nepolemické volně vydávati tiskem. Za pozdější reakce vlády Františkovy sice postavení protestantův opět se zhoršilo, vzdělavců jejich nepřipouštěli do úřadů, lid místy (na př. ještě v letech desátých a dvacátých našeho století v dolině

púchovské nad Trenčínem) župní úřednictvo násilím připuzovalo ke katolictví — než přes to zákon z r. 1791 vždy znovu zase osvědčil se jako úhelný kámen svobody a samosprávy evangelíkův uherských.

I.

Protestantské školy v horních Uhrách, do r. 1530 vydržované církví, do 1674 obcemi, a odtud až do polovice našeho věku opět církví, byly trojí: *clementární* (schola vernacula nebo civica), *latinské* (schola latina) a *rhetoricko-theologické*, později zvané *lyceum*. Rozdělení na ročníky i způsob vyučovací dle místních prostředkův a potřeb v jednotlivostech se různily; celkem však organizace je táž.

Elementární školu spravoval kantor. Základem vyučování byl Lutherův katechismus a Nový zákon. Na prvním stupni ve své škole jednotřídní neb i dvoutřídní učil abecedu, na druhém skládati slabiky, na třetím čísti katechismus nebo nedělní evangelia, na čtvrtém celý Nový zákon. Základním vědomostem reálním zpravidla učil bez knihy.

Latinskou školu řídil rektor. Škola bývala trojtřídní, obyčejně však jen dvojtřídní neb i jednotřídní; žáci v jedné třídě zpravidla pobývali dvě léta. Při škole několikátřídní vedle rektora působil i konrektor a subrektor, onen vyučuje v třídách vyšších, tito v nižších.

Nejnižší třída, spojovací člen mezi školou elementární a latinskou čili jakási příprava, byl *donát*. Zde z náboženství učilo se základním naukám křesťanským a hlavním datům z dějin konfesse (týdně zpravidla dvě nebo tři hodiny), z přírodopisu a zeměpisu také jen počátkům (týdně celkem čtyři hodiny), z dějepisu, obmezeného na Uhry a počtům v rozsahu nepatrném (dohromady týdně tři hodiny); za to hlavním předmětem, vedle trochy krasopisu, byla latina (osm hodin týdně), vzory deklinační a konjugační a překlady, obyčejně z Cornelia Nepota. Vyučovací řeč ovšem byla latinská, třeba za pomoci

jazyka mateřského a podle knih československých nebo německých.

Vyšší třída slula *grammatika* a předměty byly tytéž, jen rozšířeny poněkud rozsahem, na př. zeměpis na Evropu, latina v druhém polouletí na hlavní pravidla syntaktická atd.

Nejvyšší třída byla *syntax*, a touž látku opět poněkud rozšiřovala, na př. v zeměpise na ostatní díly světa, nebo v latině na rozборы, variace, resoluce, periodologii a prosodii i deklamaci.

Tím žák byl připraven na lyceum, o němž níže.

Učení spočívalo úplně na paměti, názorné metody nebylo žádné. Vyslýchalo se každý den před lavicemi, dobízelo tělesnými tresty, a hlavní sláva učitelova byla, uměl-li žák při závěrných zkouškách hodně rychle a mnoho odříkávat z paměti *do slova* dle předloh diktovaných. Byl-li učitel rozumný a horlivý, sám si uvolňoval tento umrtvující způsob vyučovací, jako na př. Kollárův kremnický rektor Komáry. Byl-li však pedant nebo nedbalec, čiperným hlavám v žactvu záhy školu znechutil úplně. —

V městě Trenčíně, jehož starobylý hrad uvádí již Kosmas, církev lutherská kvetla už v druhé polovici století šestnáctého. Od r. 1560 nepřetržitě až po naši dobu jde seznam jejích kazatelů, z nichž mnozí jsou jména v církevních dějinách domácích zvučná. V téže druhé polovině šestnáctého věku vznikl výstavný chrám, nyní hlavní kostel katolický, zjevného rázu modliteben protestantských, a do téže doby sahají také počátky evangelické *školy latinské*, Kašparem Illésházym založené, jejíž rektor nastupuje r. 1570. Za dob neklidných a poměrů církve neustálených rychle se střídají úřady i jména, z nichž jmenujeme jen dvě nejznamenitější: r. 1580 přichází sem z turčanských Mošovec Mikuláš Colacinus neboli Kolacín, a již r. 1583 zemřelého nahrazuje rektor školy hlohovské Jan Pruno, také již r. 1586 zemřelý. Po roce 1640 arcibiskup ostříhomský do Tren-

čina uvádí řád jezuitský, a touž dobou vzniká tam zároveň knihtiskárna.

V zlých letech obecného pronásledování r. 1674 také trenčinským lutheránům vzali kostel i školu, a teprve r. 1681 povoleno jim, vystavěti si obé znovu. V dolní části města, nedaleko před sebou Váh, za sebou vysoko strmící zbytky hradu trenčinského, podnes stojí dosti skrovná stavba chrámová z té doby, a za ní v řadě domků přízemní stavení, kde ještě za dob Palackého bývala evangelická škola. Z malé předsíně vchází se do světnice, jež s tíží by pojala čtyřicet míst žakovských, kdežto za dob Palackého zapsaných školáků bývalo přes sedmdesát.

Dle tradice, posud zachované v Trenčíně, otce Palackého, horlivého protestanta, jenž syna Františka určil na řemeslo, přemluvili na evangelické faře, aby jej dal na tamní školy, slibující žáčka přijmouti do alumnea. Tím způsobem malý Palacký v letech 1809 až 1812 donát, grammatiku i syntax vystudoval v Trenčíně.

Dosti zevrubný obraz, kterak počátkem našeho století byly zřízeny latinské evangelické školy trenčinské, podává „*Coördinatio scholarum infimarum vernaculo-latinarum augustano evangelicarum in ven. contub. Trenchin*“, rukopisná osnova, schválená všemi instancemi církevními už koncem století minulého a znovu zredigovaná a podepsaná r. 1820.

V hlavě V.: „*De serie lectionum in scholis mixtis id est vernaculo-latinis tractandum*“ čteme:

§ 20. Scholae istae commode in tres classes dividi possunt, ita ut in *prima* [třída nejvyšší] sint donatistae, adeoque declinistae, comparistae, conjungistae; in *secunda* elementaristae majores hoc est in lectura jam exercitatiores, qui simul calliorthoque-graphiae et aliis litterarum elementis operam navant; in *tertia* ctiam vero elementistae minores, prout sunt, vel alphabetistae, vel syllabiſantes, vel lectitare tentantes. Qua quidem stante classificatione —

§ 21. Die *Lunae* mane: scholares spatio unius circiter horae discunt, repetunt, lectionem priore septimana assignatam; et

*

prima classis quidem unum paradigma declinationum cum subinsertis vocalibus eorumque significato, et regulis generalioribus, memoriae mandandis. *Secunda* classis pensum catecheseos, successive etiam evangelii epistolaeque pro futura dominica observatis diligenter interpunctionibus, cum accentu atque gratia quadam et suada legere discit; *tertia* vero in pensis suis elementaribus addiscendis desudat. *Omnes* deinde ordiendo a prima classe pensa sua recitant magistro, qui novam lectionem assignat iterum classibus singulis. His ita peractis *secunda* et *tertia* classis pensa assignata unius circiter horae spatio discit, postea recitat et novum pensum pro horis pomeridianis accipit; dum interea *prima* classis vacabat flexioni vocabulorum, paradigmatis subinsertorum; adjectis semper, substantivo, utriusque latinae et vernaculae linguae, adjectivis, adjectivo substantivis, verbo autem pronominiibus. His etiam peractis scripturae s. classicum et futurae Dominicae diei Evangelio accomodum dictum, brevissime explicatum, memoriae mandant, ex Chmelio, omnes classes; qui vero scribant, exercitia habent calli- et orthographica; quod itidem intra horam absolvitur.

§ 22. A *meridie*: Iterum unius fere spatio horae omnes classes lectiones suas discunt; et *posteriore*, quidem duae classes mane assignatas; *prima* vero praeterita jam septimana, assignata, plus minus quinque vocabula ex primitivis utraque lingua memoriae mandat. Hora fere elapsa omnes praenotato ordine recitant pensa sua magistro; qui denuo assignat alia, a *duabus posterioribus* classibus mox condiscenda et post horam recitanda; quam secundam horam *prima classis* praefatae flexioni dicat; *tertia* vero hora sic, ut ante meridiem transigitur.

§ 23. Die *Martis* mane tractantur ea et eo etiam ordine, ut die Lunae mane. A *meridie* autem secunda hora dicatur initiis geographiae, in qua praemissis praecognitis, subjungitur notitia patriae geographica; cetera fiunt ut die Lunae a meridie, quoad primam tertiam horam.

§ 24. Die *Mercurii* mane: *Prima et secunda* classis pensum catecheseos minoris b. D. Martini Lutheri, praeterita septimana assignatum, intra horam discit, repetit; *tertia* vero classis ordinarium pensum discit. Post recitationem, praecitata modo instituendam, initia religionis methodo Socratica instillantur animis puerorum et puellarum; residuum tempus dicto ex Chmelio percipiendi dicatur.

A *meridie*: Seduli magistri, neglectas nefors — ob interventum jam hac hebdomade, vel adhuc occurrendum festum aut sepulturam — lectiones compensabant ita, ut ea, quae tum differri debebant; secus autem vacat.

§ 25. Die *Jovis* mane et a meridie id, quod tota die Lunae.

Die *Veneris* mane sic, prout die Lunae mane.

A *meridie* vero dici Veneris secunda hora tribuitur exercitiis arithmetiis ita, ut omnes classes condiscere possint numerationem; *secunda* classis prompta memoria (z hlavy) additionem, subtractionem et multiplicationem, *prima* vero classis omnes quinque species simplices elaborare queat etiam in tabula aut charta; ad quorum omnium notitiam ducere oportebit pubem practice et ad casus in vita humana quotidiana obvius adplicare. Hora tertia agitur id, quod eadem hora die Lunae a meridie.

Die *Sabbati* tota die tenendum est id, quod dictum est ad integram diem Mercurii.

Na čem pak při všem tom školaření spočívala váha hlavní, ukazuje předposlední, 27. § hlavy VII., kde v odstavci 10. se praví:

Ad linguam hanc autem latinam — quam tantopere urgent nobiles aliique honoratiore, filios continuationi studiorum dicare gestientes — breviori facilioreque via condiscendam: proponuntur semper discentibus phrases aliquot ex vocabulis, paradigmatis flexionisque subjectis, ex tempore in vernaculam vertendae linguam et vice versa; asuefiantque latinitatis tyrones confabulationi latinae; nec desint diversa exercitia colloquiorum, versionum, imitationum; ubi juvabit uti non tantum Langio, sed etiam Murelio, Gessnero, Schellero, Erasmo Roterdamo, aliis.

Zásady, úvodem hlásané v této organizační osnově, byly zcela pěkné a užitečné. Hned Caput I.: De officiis docentium seu Ludi-Rectorum praví v § 1.:

Cum scholae seminaria sint utriusque reipublicae, et spiritus divinissimi — ut veteres dixerunt — officinae: plurimum itaque interest, ut illis, quibus educatio juventutis, in spem patriae et genitorum solatia efflorescentis, concredita est, omnibus, ad grave et insigne hoc munus necessariis qualitatibus ornati sint, officiisque suis rite defungantur; id quod non tantum de professoribus altiorum scholarum — de quibus hic non agimus — verum etiam de pagensibus, oppidanis, minorumque urbium docentibus, qui Ludi-Magistri vel Praeceptores vocantur, intelligendum est. Hi itaque — § 2. Concreditam sibi pubem sanis, praesertim evangelicae religionis nostrae principiis imbuere debent. Instruent eam porro in lectura et scriptura accurata, ad regulas calli- et orthographiae exacta; item in arithmetica practica, in historia biblica atque naturali, in geographia et historia patriae; porro in oeconomicis, inque for-

mandis conceptibus quietantiarum, instantiarum, epistolarum, libellos vero institutioni deservientes, non ex missa catechesi b. R. Lutheri, bonos, approbatos et classicos sequentur; intenduntque, ut juvenus intelligat, quae quoque fine discat? et quem horum in futuro vitae curriculo usum sit habitura? *ne scholae tantum discat, sed vitae!* Quare, in historia, seu biblica, seu naturali, seu patriae ut et geographia delectus pensorum observandus erit; ut seligantur talia in primis tradanturque, quae non solum captui pubis, sed futurae puerorum utilitati et destinationi sunt accomodata.

Ale přes to v praktickém provádění bylo daleko k vytčenému cíli. Latina a opět latina, panující diplomatická řeč v Uhrách až do let třicátých, je věcí hlavní; prostředky pak k jejímu osvojení, jakoby nikdy nebylo bývalo Komenského, pouhá mechanická dressura paměti, diktování, ukládání, opisování, opakování. Právem tudíž stýská si Palacký, že v Trenčíně „mimo latinu na vše jiné zapomínáno“ a že kromě ní ničemu jinému za celá tři léta ve škole se nenaučil, ač „nebyla z nejhorších mezi uherskými“. Zvláště drastickou ilustraci pěkného hesla, hlásaného § 2. hlavy I. v uvedené osnově učebné, „ne scholae tantum, sed vitae“, podává Palackého vysvětlení, proč posléze škola znechutila se mu tak, že raději při knihách zůstával doma: „nám učitel za celého půlléta o ničem, mimo chování slepic, rozprávěti neumí anebo nechce“ ...

Latinská škola v Trenčíně šla ovšem výše nežli školy podle osnovy zde podané. Vedle donátu měla i grammatiku i syntax, ač Palacký, jak praví, v třetím roce svého školaření byl syntaxistou jediným. Učitelé bývali dva. Podle visitačního protokolu superintendenta Daniele Crudyho ze dne 9. května 1803 jeden z nich byl primarius docens, tehdy trenčínský rodák Joannes Stettinay (vlastně Štětina), a druhý secundarius docens, tehdy Joannes Rieszner z Velkého Čepčína v Turci. První učil třicet dětí, druhý čtyřicet, každý po dvou hodinách ráno i odpoledne. Onen náboženství vykládal dle učebné knihy Seilerovy, tento dle katechismu Luthe-rova, biblickou dějpravu oba podle Hübnera. Inventář školní z té doby jakožto pomůcky pro učitele, „libri

scholastici“, nikoliv knihy učebné, vykazuje tyto spisy: 1. Biblia sacra, studio et opera Andreae Osiandr, edita Tubingae ao 1600, in folio; 2. Joannis Hübneri Historia Biblica, in 8°; 3. Kalendář historický, prací a nákladem Daniele Adama z Veleslavína, vydaný léta 1590, in folio; 4. Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas, in 8°; 5. Danielis Hartnacci Cornelius Nepos, in 8° minori; 6. Leges scholasticae; 7. Protocollum rei litterariae, manuscriptum.

Přijmy učitelů byly praskrovné. Proventus primarii docentis: Fixi: floreni Rh. 24, ex interusuris fundationum Szivianorum 4 fl. 50 gr. et omni die Dominico ex cantatione gr. 50. Accidentales proventus: a) didactrum a singulo scholari 1 fl. praeter privata; b) votisationes loco cantationum duo seorsivae, tres cum collega communes; c) colledales oblationes cum collega communes; d) hostiatio cum collega communis; e) a funere gr. 25 communes. Secundarius docens měl proventus fixi: a) Flor. rhen. 24 et fundationales ex interusurio Sziviano 4 fl. 50 gr.; b) omni die Domini ex cantatione gr. 75. Accidentales sunt iidem, qui primarii docentis; praeterquam quod una votisatione plus habeat quam ille.

O alumnistech, konajících služby t. ř. mendiků, praví protokol: Alumni sunt quatuor, qui ex spontaneis oblationibus vivunt et ex fundatione Sziviana tres florenos levant. Praeter hos quatuor alumnos aluntur duo nobiles adolescentes ex interusurio fundatione Zaganae, quae est flor. 1000 dd. 1mo Januarii 1770.

Z mužů, s nimiž malý Palacký po čas svého pobytu trenčinského byl v užším styku, uvádí pět jmen: Zoubka, Martinka, Langhoffera, Štúra a Bakoše.

Jan Zúbek, nebo jak se podepisoval Zubeck, starší neboli senior bratrstva trenčinského, byl v městě Trenčíně 38 let ev. farářem. Narodil se r. 1745, učil se v Trenčíně a v Zadunajsku, již jako učitel odešel na další vzdělání do Wittenberka a Erfurtu, a z university r. 1768 vrátiv se domů, „in scholae trenchiniensis rectoratu successor datus fuit“; odtud přešel za kazatele do oravského

Istebného, a r. 1784 zase zpět do Trenčína, kde činně působil do r. 1821, a jsa již na odpočinku, zemřel r. 1823. Zoubek byl muž rozšafný, vzdělaný, o církev svou v Trenčíně velezasloužilý. Zaměstnával se také církevní literaturou. Pět jeho kázání, vydaných tiskem, uvádí Frant. Doucha v Knihopisném slovníku československém, v Praze 1865, str. 310; vedle nich pak v rukopise a opisech pozůstaly dvě praktické rukojeti: „Agenda ecclesiastica slavica, to jest práce církevní, kterouž evanjeličtí a. v. kněží, správcové a učitelové církve slovenské v království uherském při službách božích jak v nedělních a svátečních, tak i všedních dnech za starodávna vykonávali a až posavád s pomocí boží vykonávají“; a „Funerál, obsahující v sobě písně, žalmy, arie pohřební, jednak z rozličných nábožných knížek v jedno sebrané, jednak v nově složené, na větším díle ponapravené a v dobrý pořádek uvedené, jako též příhodnými a k chorálnímu zpěvu šikovnými melodiemi opatřené, s připojením některých Písma sv. řečí, antifon, kollekt a modliteb pohřebních i registru potřebných. Psán v Trenčíně roku 1800“, kromě rejstříku stran 563.

O *Janu Martinkovi*, prvním učiteli Palackého v Trenčíně, povědomo toliko, že k tamní škole přišel r. 1807 a že později odešel za kazatele do Humpolce v Čechách.

Za to *Augustin Langhoffer*, Skaličan rodem, jenž jako místní kaplan také učil na trenčínské škole, je osoba i literatuře známá. Psal dopisy do Palkovičova Týdeníku r. 1813, veršoval, obíral se pomologií (Tatranka 1832, II, 114), a vydal tiskem dva spisy: „Důvod všecky rodiče zavazující k tomu, aby dítkám svým ochranné osypky vštípití dali“, v Skalici 1822, ve formě kázání, a „Jádro biblické historie z Písem sv. vybrané pro mládež ev.“, tamže 1825. Langhoffer zemřel jako farář holičský r. 1836.

S třetím, jenž učil na škole trenčínské, *Samuelm Štúrem* (Palacký jej píše Štír, vysvědčení Stjur, vokátor trenčínský Stjúr, on sám pak se psával také Štaur), r. 1790 narozeným v nitranské Lubiné, malý Palacký ve škole vlastně se nestýkal. Štúra, výborně ukončivšího

studia na ev. gymnasiu v Modře za rektorátu Gabriele Kovátse-Martinyho v únoru 1809, církev trenčínská ještě téhož měsíce povolala za mladšího učitele a zároveň varhaníka („qualem optamus pubis nostrae docentem obtenturos esse, unanimi consensu, tum docentis classis minimae, tum organedi et cantoris“); Palacký u Štúra toliko bydlel, stravuje se v alumneu Štúrem spravovaném. Při něm naučil se také hrát na varhany. Čtyři léta pobýv v Trenčíně, v únoru r. 1813 Štúr odešel ke škole zay-uhrovské, kde zůstal do smrti r. 1851 a vychoval národu několik znamenitých synů.

Posléze *František Bakoš* (psával se Bakoss), vážený měšťan trenčínský, kurátor a inspektor místní církve evangelické, horlivý čtenář literatury novočeské a otcovský přítel Palackého, rovněž zabýval se spisováním. Rukopisně (v archivu církve trenčínské) zachovalo se jeho „Rozmluwany o Duležitostech Cyrkewnich, Cyrkew Ewan Trenčansku se tykajicy, k poučenj, a k vyrazenj Mislí widane . . . 1825“. Je to pět listů foliových, obsahujících rozmluvu vesnického kurátora a jeho kmotra Lipana o církevním konventě, o instrukci kurátorem vydané a různých věcech církevních, kteroužto formou Bakoš snažil se působiti na vesnické údy sboru, aby na společné potřeby církevní ochotně přispívali. Na originálním obraze jubilejní oslavy reformace z r. 1817, podnes chovaném v chrámě trenčínském, je spodobena i vážná tvář ctihodného písmáka Bakoše.

Palacký, žák trenčínských škol, vděčně se rozpomíná na všechny své tamější učitele. Martinka nazývá „mužem statečným“, jenž „rádby byl i dále pokračoval, kdyby zákony školské a okoličnosti jeho jej byly nehatily“. Langhoffera jmenuje „výborným Slovákem“, Štúra „dobrým mužem“. Přes to nelze o tom pochybovati, že čemu v Trenčíně pro další své vzdělání naučil se plodnému, vše vyšlo z jeho vlastního přičinění mimoškolského, ba právě z nechuti ke škole: tak soukromá studia řecká, francouzská, novočeská. Proto podle vložené osnovy školské a tehdejšího způsobu vyučovacího úplně správným shledáváme výrok Palackého, že

„vyučování ve trenčanských latinských školách lišilo se velmi od kunwaldského“, kde pobyl předtím, „a nedalo se tuším ani pomýšletí chudší“; a pochopujeme, že bystry jinoch, „nenabýv známostí kromě latiny“ za tříletého tamního školaření r. 1809—1812, „opustil Trenčín chutě“, aby v studiích pokračoval na lyceu prešpurském.

II.

Prešpurská církev lutherská jednotně počíná se organisovati r. 1606. Tou dobou vzniká také její škola, za živého styku protestantův uherských s Německem ustrojující se na paedagogických zásadách Sturmových. Záhy rozkvetla a pověst její se roznesla i za hranice, záhy však také prošla řadou trpkých zkoušek zároveň s ostatními ústavy evangelickými v Uhrách. Za tohoto kritického století (1682—1790) škola prešpurská došla nové organisace od Matyáše Béla (1684—1749), rodilého v slovenské Očové v župě zvolenské, odchovance theologie německé, oblíbence krále Karla III. a neobyčejně plodného latinského polyhistora XVIII. století. Běl, „magnum decus Hungariae“, od r. 1714 byl rektorem ev. škol prešpurských a od r. 1719 také kazatelem tamější lutherské církve.

Po smrti Bélové škola prešpurská za nových protiventství a útisků poklesla znovu. Teprve v posledních letech teresiánských církvi i škole opět se uvolnilo. Místo staré dřevěné modlitebny ev. církev prešpurská postavila nový zděný chrám svým evangelíkům německým a jiný menší Slovákům a Maďarům svého sboru, znovu upravivši i školu, jejíž vnitřní nová organisace nastoupila pak r. 1786. R. 1777 školy nižší i vyšší, chlapecké i dívčí, staré i nové chrámy, byty duchovních, alumneum, zahrady i dvory zabírají už veliký čtverec, ohraničený třemi ulicemi (Hřbitovní neboli nynější Bélovou, Konventskou a Panenskou), a příznivci církev i školy hmotně podporující se množí. Slechta, obchodníci, měšťané i advokáti tisíce přispívají na stipendia a fondy. Nad jiné štedrá byla starozemanská rodina Jesenákova (psali se Jeszenák),

jejíž dva bratři, Pavel a Jan, oba znamenití právníci svého věku a královští radové, zbohatli za Karla III., a z nichž jen Jan bezmála 200.000 zlatých věnoval účelům dobročinným. Prešpurskou ev. církev, krom jiných nepohutelností a podpor, nadal 41.600 zlatými, a r. 1750 zřídil i „menší alumneum“, z něhož potom vznikl a podnes trvá t. ř. konvikt Jesenákův. V starých prostorách svých školy prešpurské (vyjímajíc oddíl bohoslovný, který r. 1882 odloučil se jako samostatná theol. akademie) pobýly až do r. 1895, kdy na místech ještě příhodnějších lyceu, dnes ovšem již zcela maďarskému, od státu dostalo se darem výstavné budovy nové.

Za takových okolností šestitřídni latinská škola prešpurská („prima“ až „sexta“) dospěla doby Leopolda II., za Josefa II. průměrně mívajíc přes 300 žákův.

Za doby Leopoldovské nové éry školství protestantského ev. ústav prešpurský měl zřízení trojdílné. Vedle školy počátečné (schola civica) měl školu latinskou (donát, grammatiku a syntax) na způsob trenčínské a jiných, a školu rhetoricko-theologickou.

Část školy rhetoricko-theologická záležela z kursu pětiletého, který spořádán byl tak, že tři professoři vždy průběhem dvou let neboli čtyř semestrů probrali skupinu svých předmětů.

První z nich přednášel dogmatiku a morálku, řečtinu na základě Nového zákona a hebrejštinu podle Starého zákona, jakož i řečnictví s rozbořem řečí nebo listů Ciceronových a poetiku s výkladem ód Horácových.

Druhý vykládal matematiku (arithmetiku, algebru, geometrii a trigonometrii), fysiku, obecné dějiny, římské starožitnosti s mythologií a opět počátky řečtiny.

Třetí učil filosofii (logice, psychologii, metafysice a ethice), přirozenému právu, statistice, zeměpisu, dějinám státův evropských a opět křesťanské dogmatice.

Jak vidno, předměty nebyly přiděleny dle odborů nebo příbuzných skupin, nýbrž každý z přednášejících přibíral si, co mu bylo libo. Kandidáti bohosloví jistým

postupem byli povinni poslouchati deset semestrův, ostatní žáci pouze osm.

Vyučovací řeč veskrz byla latinská; konečným účelem pak, slovem i písmem vyjadřovati se po ciceronsku. Učebných knih užívalo se buď latinských nebo německých, často však se vykládalo jen z rukopisu. Učebnice byly skoro vesměs z Německa: Döderlein, *Institutio theologiae christianae* (v Norimberku a Altorfě 1786); Hempel, *Prima elementa linguae hebraicae* (v Lipsku 1789); Jacobs, *Elementorum arithmeticae et algebrae compendium* (v Bamberku 1778); Miller, *Institutiones historiae christianae* (v Lipsku 1783); Schröck, *Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte* (v Berlíně a Štětíně 1777); Ebert, *Unterweisung in den Anfangsgründen der Naturlehre* (v Lipsku 1780); Gedicke, *Griechisches Lehrbuch für die ersten Anfänger* (v Berlíně 1785); Feder, *Logik und Metaphysik* (v Gotinkách a Gotě 1778); Fabri, *Handbuch der neuesten Geographie* (v Halle 1785); Achenwall, *Europäische Staatsverfassung* (v Gotinkách 1781), atd.

Tím způsobem přešpurské školy evangelické byly ustrojeny *od posledních změn z r. 1786 celkem až do r. 1815*. Tou asi dobou v učebné jich osnově počíná se opětá proměna. Roku 1806 totiž náměstná rada v Budíně vydala nárys nové organisace školské pro školy katolické v Uhrách, t. ř. *Ratio educationis publicae*, již v případě sestátnění všeho školství uherského byly by podléhaly i školy protestantské. Opírajíce se tudíž o zákon z r. 1791, jenž jim zaručoval školskou samosprávu, a ukazující na vady a nedostatky nové osnovy vládní, protestanté uherští do r. 1809 dali vypracovati pro své školy osnovu vlastní: *Systhema rei scholasticae evangelicorum aug. confessionis in Hungaria*, kterou pořídili peštský profesor Ludvík Schedius a báňskobystřický Adam Lovich.

Tato nová soustava schediovsko-lovichovská, podobně jako nová osnova vládní, veškeré školství dělí ve tří: ve školy počáteční, vesnické nebo národní, školy grammatické, latinské čili gymnasia, a školy učené (filosofické, právnické a theologické) čili lycea. Poněvadž však pro nastalou r. 1811 peněžní devalvaci a jiné pře-

kážky jen zdlouhavě vcházela v život a v Prešpurku teprve koncem druhého desetiletí našeho věku postupně jest prováděna, uvedeme z ní jen změny nejpodstatnější.

Počáteční školy vesnické dělí se ve tři třídy, městské ve čtyři, kterážto čtvrtá pro žáky, již dále studovati nemíní, je poslední, kdežto ostatní žáci ze třetí třídy postupují do škol latinských čili do gymnasia.

To je pětitřídní. První je t. ř. grammatika, druhá syntax, třetí rhetorika a čtvrtá poetika, tyto dvě také humaniora nazývané. Pátá třída je „classis selecta“, příprava k dalším studiím vyšším.

Kde při gymnasiích studia postupují ještě výše, ústav takový nazývá se lyceum, do jisté míry podáváje učebnou látku universitní. Těmito nejvyššími ročníky nová organizace škol protestantských chtěla nahraditi nedostatek vzdělání universitního, ježto za vlády Františka I. studovati na universitách cizích uherským protestantům bylo zbraňováno.

Nejvyšší kurs při lyceích, dvouletý, byl tudíž zřízen způsobem akademií se zřetelem na příští professory, theology a právníky. Zpravidla tři síly učily, a to v první skupině filosofii, dějinám cizím i domácím, historii církevní, protestantskému církevnímu právu, mathematice a fysice; v skupině druhé exegesi biblické, katechetice, věrouce a mravouce, duchovnímu řečnictví a pastorálce, homiletice a dějinám dogmatu; posléze v třetí skupině právu přirozenému i mezinárodnímu, vědám finančním i politickým, dějinám evropských států, pragmatické historii Uher, uherskému občanskému i trestnímu právu a statistice.

Nová soustava tato neujala se na všech školách protestantův uherských stejně. Ozývaly se námítky a navrhovaly se opravy, jimž původcové osnovy snažili se vyhověti, tak že závaznou v konečné své podobě stala se až r. 1840. V podstatě však ji přijaly všecky ústavy, zpravidla starý pořádek kombinující s novým. A tak koncem druhého desetiletí našeho věku všude při lyceích na nižším stupni je classis donatistarum, classis grammatica a classis syntactica; na vyšším classis rhetorica

a classis poëtica čili dvě humaniora (všecky tyto třídy, anebo aspoň první třídy o dvou kursech: novitii a veterani; na nejvyšším stupni pak buď společná classis philosophico-theologica, anebo oddělený tříletý kurs filosoficko-právnícký pro studia světská a dvouletý theologický pro studia duchovní.

Palacký ze svých professorů prešpurských celkem uvádí sedm jmen: Fábriho, Stanislaidesa, Grosza a Bilnitzu, k nimž ještě přistupují Žigmondi, Kováč Martiny a Jíří Palkovič.

Všech sedm odchovala protestantská učenost universit německých. *Štěpán Fabri* (1751—1817), rodem Slovák z gemerského Hrušova, roku 1778 v Altorfě poslouchal Döderleina a v Jeně Griesbacha, Eichhorna a jiné. *Daniel Stanislaides* (1762—1823), Prešovčan, učil se rovněž v Jeně. *Fan Gross* (1775—1839), z Pezinku rodilý, dokonce čtyři léta v Erlankách a Jeně studoval filosofii Kantovu. *Pavel Bilnitsa* (1770—1834), také Gemerčan, byl v Halle; *Samuel Zsigmondy* (1788—1833), z Piliše, v l. 1808—1810 pobýval ve Wittenberku; *Gabriel Kováts-Martiny* (1782 až 1845), z gemerského Turopole, od roku 1805 dvě léta v Gotinkách poslouchal Planka, Heynea, Herbarta, Blumenbacha a jiné tamní kapacity, a r. 1817 po Fábriřin zasedl na stoličce mathematicko-přírodopisnou; a posléze *Jíří Palkovič* (1769—1850), tolikéž z Gemeru, vzdělal se na universitě jenské.

Ale popudů k domácí činnosti literární nepřinesl si z Němce všichni jmenovaní. Bilnitsa vůbec nepsal nic, Fábri vydal toliko latinskou řeč na památku Jesenákovu; Stanislaides jednu školní knížku, Zsigmondi tři, a Grosz jediný spisek methodický. Pouze Kováts-Martiny proslul vědeckými výpočty zeměpisnými jakož i dvěma latinskými kompendii matematiky a fysiky pro třídu filosofickou (v Prešpurku 1822 a 1823 a potom ještě několikrát), a Palkovič rozvíjel hojnou českou činnost literární, která však, jak známo, více šla do šířky než do hloubky.

A také paedagogické umění, vyučovací způsob většiny jmenovaných zde učitelů měl mnohé nedostatky.

Známo je zajímavé líčení staršího spolužáka Palackého z let 1812—1815, *Jana Kollára*, jež později v „Pamětech“ svých podal o duchu škol prešpurských a jejich profesorech. „Jakový to rozdíl mezi Bystřicí a Prešpurkem!“ volá. „Tam málo žákův, zde množství nevidané; tam samičinnost ducha a rozumu, tu hnusná passivnost a ustavičné nazpamět se učení; tam láska a důvěrné obcování učitele se žáky, tu nádherné odstraňování se.“ Z profesorů, kteří také Palackého učili, Kollár Fábriho líčí jako neunavného vtipkáře, Stanislaidesa jako muže učeného, ale „zpozdilomyslného, těžkomluvného, spurnotvárného“, Bilnitzu jako ducha všedního, jenž mechanicky sprostředkoval skupinu svých různorodých předmětů („ant matematiku, fysiku, jus naturae, theologiam pastoraalem a Bůh ví ještě jakové jiné nauky vykládal“), toliko při Groszovi nalézaje „jemný vkus a krásný latinský sloh“. Výkladům podobalo se i zkoušení. „Lekce od každého odříkány byly v prostředí školy; kdo nejlépe z paměti svá studia znal, ten byl eminens.“ A tím způsobem prešpurské vzpomínky Kollárovy naplňují stesky na „mučení“ a „modloslužbu paměti“, na zanedbávání nauk mathematicko-přírodopisných, jimž do dob Kollárových vlastně se „na vyšších školách prešpurských nikdy neučilo“, a jiné nedostatky podobné, tak že hledíc k duševní samočinnosti celkem školy ty prohlásil za „neužitečné“ a čas mladosti v nich prožité za „ztracený“.

Nad jiné pak smutným zjevem jest onen z pěstounů mládeže lycea prešpurského, který ve vzdělávání rodného jazyka a v uvědomování národním měl jí nahrazovati, čeho se jí nedostávalo v cizinském ovzduší: *Frji Palkovič*. Jakkoliv spisovatelská práce jeho nebyla bez užitku zejména pro vzdělání evangelických vrstev měšťanských na Slovensku, jako učitel nebyl ze šťastných. Od podzimku r. 1803, kdy byl dosazen, mechanickým, duchamorným způsobem v pravém slova smyslu *odbýval* své latinské výklady střídavě o tvarosloví a skladbě české, do nichž příležitostě, i to jen v prvních letech, vsouval nuzné poznámky z dějin literárních. Byl i povahou nesympatický, a stalo-li se někdy, jako na př. r. 1816

Palackému, že „velmi přívětivým se ukazoval a spolu k vyššímu v literatuře snažení pobízel“, činil tak jen z důvodů postranních. Nadanějších žáků svých, jakož i s Palackým se dělo, zpravidla totiž užíval k nádenickým pracím korektorským nebo překladatelským při svých časopisech nebo četných knížkách, s nimiž kupčiti bylo hlavním jeho účelem. Mládež slovenská, hojným počtem v Prešpurku studující, vzdělávala se *vedle* Palkoviče, ba vlastně *proti* němu, přijímajíc duševní popudy leda od jeho náměstků v úřadě učitelském, jakým roku 1816 prohlásil i mladého Palackého, a jakým v pozdějších letech třicátých byl i výborný syn trenčínského varhaníka, tvůrce nové duševní éry na Slovensku, Ludevít Štúr.

V té příčině opět Kollár si stýská: „Ačkoli mnoho let před mým příchodem do Prešpurku byla zde stolice a professura slovanské řeči p. Palkoviče, a ačkoli já téměř pět let zde jsem se zdržoval: přece bohužel jsem toho štěstí neměl, abych i jen jednu hodinu čtení o česko-slovenské řeči a literatuře byl slyšel, anť p. Palkovič *přes celý ten dlouhý čas žádných hodin nedával*, navzdor našemu častému prošení a navštěvování ho.“ A když r. 1816 posléze Tablicovým pobídkám a prosbám svých žáků povolil a čtení svá obnovil, Palacký, posluchač jeho, složil odu k jeho jmeninám, „chtěje ho (jak sám praví) *ještě více pro slovanství rozhorliti*“. Tedy *žák* pobízel učitele k tomu, o čem vstáváje lehaje měl pracovati Palkovič sám!

Je možno, že citlivý Kollár, v Německu poznav později metody dokonalejší, v retrospektivních odsudcích svých poněkud přepínal. Jádro věci však jistě je správné. Potvrzuje to známé nepříznivé mínění Šafaříkovo o duchamorné metodě vyučovací tehdejších škol uherských, a potvrzuje to i nepodjatý svědek, prázdný vši citlivosti dráždivých povah básnických, znamenitý superintendent Jan Seberiny, jenž vzpomínaje na studentská léta v Kežmarku strávená koncem minulého století, praví na př. o vyhlášeném rektoru tamního ev. lycea Podkonickém, pozdějším učiteli Šafaříkově: „Dva roky jsem u něho poslouchal historii králův uherských,

zejména Ferdinanda I.; ale jak jsem jeho počátku neslyšel, tak ani konce. Nebo tento muž nikdy nepřišel na hodinu do školy: vždycky nejméně o půl hodiny později, sedě v své zahradě při škole, často ve tři čtvrti. A co tu činil? Vyjda na katedru, své veliké okuláry několik okamžení oběma rukama vytíral, potom se tázal, kde jsme přestali, a když se mu řekla poslední slova, počal z dvou nebo tří knih před sebou bídne výtah skládati, tak že často za celý týden nebyl s jedním periodem hotov. Potom protáhl lekcí do čtvrt hodiny na pátou, a nebyl ani s jedním incisum hotový“ . . .

S tím vším shoduje se i mínění Palackého, jehož se dotkneme níže.

Při školách prešpurských už od r. 1788 trvaly vzdělávací společnosti německá a maďarská. K nim roku 1801 přibyla i československá, spojená s nově založenou stolicí řeči a literatury československé, a spolu se svou zvláštní knihovnou, archivem a pokladnou zahrnutá pod názvem „Ústavu (institutum) slovanského“. Byl to při prešpurském lyceu jakýsi „stát v státě“, kde mládež za vedení učitelova měla se učit a zdokonalovati v řeči mateřské, poznávati literaturu a cvičiti se na pokusech vlastních. Za prešpurských studií Palackého není však o činnosti „Ústavu slovanského“ ani slechu, knihovnu jeho počali zakládati vlastně až školním rokem 1827—28, a prospěchu ze zřízení toho Palacký tudíž neměl žádného.

Ani z bohaté knihovny samého lycea, právě r. 1803 odkazem prešpurského ev. kazatele a spisovatele Michala Institorisa-Mošovského (psal se Mossóczy) a jiných darů podstatně rozmnožené, Palacký nezískal mnoho. Hojnou sbírku svou vzácných starých i novějších knih československých Institoris, i s potřebnou jistinou vydržovací, lyceu daroval sice s podmínkou, aby byla vedena zvlášť a hlavně učiněna přístupnou mládeži studující; ale těžkopádná správa a též asi vzrůstající se snahy maďarisační nepřály věci v této formě, knihovna vtělena do obecné bibliotéky ústavu, a z okolnosti, že Palacký knihy české pořizoval si ze svého, lze usuzovati, že za jeho doby valného přístupu k ní nebylo.

A tak tedy, přes všecku pověst široko daleko rozhlášenou doma i v cizině, prešpurské lyceum samo o sobě duchu samočinnému neposkytovalo stravy žádoucí. I zde, jako v Trenčíně a na všech uherských školách z té doby, hlavním účelem byla mrtvá učenost latinská a cestou k ní mechanické memorování.

Palacký v autobiografii své laskavě soudí o všech osobách, které kdy vlídně se měly k němu a za nepříznivých okolností hmotných podaly mu ruku pomocnou. Tím způsobem také se zmiňuje o všech svých professorech prešpurských, zanechávaje odsudkův a vši kritiky negativní. Osobně všichni učitelé měli jej rádi pro jeho skromnou, čistou, vážnou povahu a pro fenomenální paměť, jíž všecky překážky tehdejší vtlučací metody překonával hravě, stále se drže mezi prvními žáky ústavu, jak také svědčí jeho skvělé vysvědčení na odchodnou ze dne 2. prosince 1820.

Ze všeho však, co Palacký v Prešpurku podnikal, z četby soukromé, k níž opět a opět, s opravdivým duševním hladem se uchýloval, nahrazuje si jí, čeho mu neskýtala škola, z přátelství, jehož se staršími spolužáky vyhledával, z toho, o čem v pamětech a zápiskách svých mlčí a co projevuje, spatřujeme bezpečně, že kromě tří učitelů, kteří měli naň vliv blahodárný, ve všem ostatním, jako v Trenčíně, opět byl odkázán na své okolí mimoškolské a hlavně *sám na sebe*. Ti tři professoři byli Grosz, Zsigmondy a Kováts-Martiny.

Ve vzácné bilanci svého vzdělání, jehož nabyt na školách prešpurských, napsané 1. ledna 1820 v domě Landererově u paní Csúzyové, Palacký přiznává výslovně, že jej „klassickou latinu poznati naučil prof. Grosz“ a že estetiku, ethiku, psychologii a paedagogiku též profesor přednášel „velmi dobře“. Z tištěného vlastního životopisu Palackého víme, že právě tomuto učiteli, muži vzdělanému, citu jemného, vkusu vytříbeného Palacký děkuje za zálibu, kterou v něm vzbudil pro studia psychologická a estetická, jež hned v prvních spisovatelských pracích Palackého, v „Počátcích“ a „Krásovědě“, pro-

jevila se způsobem překvapujícím, a jež i v pozdější jeho činnosti literární, zejména též v českém arcidíle dějepisném, zůstavila stopy trvalé. Také přichylnost k filosofii Kantově, kterou professor Grosz odkojil se v Německu, Palacký přejal asi od tohoto svého učitele.

O druhém z uvedených učitelů Palacký praví: „Logiku a metafysiku slyšel sem ve školách dosti dobře od prof. Žigmondyho, a tak sem pilný byl, že mne nejen učitel můj tehdáž nade všechny učedníky své sobě liboval, ale i tito mně předek postoupili, a dva z nich, nemohouce logiky veřejně slyšeti, mne v ní již tehdáž za učitele svého zvolili.“

O třetím z jmenovaných profesorů svých Palacký poznamenal: „Fysice učil mne prof. Martiny výborně.“ A opravdu Martiny byl miláčkem studující mládeže prešpurské, neboť o své újmě protrhl starý duchamorný způsob vyučovací a uchýloval se k přímému názoru. Sám jsa odchován výborným prešpurským lékařem a botanikem Štěpánem Lumnitzerem, z jara i v létě se žáky do přírody podnikal výlety botanické, na podzim s nimi v městě i okolí prováděl měření zeměpisná, a za jasných večerů shromažďuje studentstvo na starém hřbitově, vedle něhož bydlel, svými dalekohledy odhaloval jim taje hvězdné oblohy. Kollár nedočkal se již tohoto znamenitého učitele, jehož ředitelování už v Modře 1807 až 1817 zůstavilo blahodárné stopy, a jenž obor matematicko-přírodovědecký při lyceu prešpurském vlastně teprve stvořil.

To tedy byly Palackého přímé plodné popudy školské. Čeho jinak získal v Prešpurku, vše má buď od přátel a z okolí svého, nebo ze sebe. „Bloudiv dlouho (praví v bilanci svého vzdělání r. 1820) sem i tam ve pacholetství, nemaje žádného vůdce ni dohlédače, začal sem pozdě choditi po pravé stezce. Co vím, tomu naučil sem se jen od pěti let“ . . .

S přítelem Benediktim osvojil si řečtinu, od Šafaříka mnoho získal v oboru literárním, od srbských kolegů novosadských naučil se „slovanským nářečím“.

V společnostech u paní Géczyové a v rozmluvách s paní Zerdahelyovou vytříbil si vkus esthetický, od Angličana Egona naučil se anglicky, od různých pěstounů mládeže a v domě kapitána Scheffera maďarsky, v domácnosti paní Csúzyové i hr. Gvadányiho pak zdokonalil se v umění hudebním, slýchaje tam „dokonalou hudbu komorní“.

Posléze sám obíral se Buterwekem, Schillerem, Herderem, Blairem, paní Staělovou, Jean Paulem, pilně čítaje i tehdejší literární časopisy. Sám, od rhetoriky počínajíc, učil a naučil se materštině, k níž „spisové Dobrovského otevřeli mu bránu, aby duchem filosofickým do soustavu řečí slovanských, zvláště české, Jenyšovi pak, aby takřka kosmopoliticky do důstojnosti všech řečí nahlédnouti mohl“. Sám naučil se francouzštině, vlastině i portugalštině, na konec uměje tolik řečí, že „kromě vnitřních užitek i slovným se stal mezi Prešpurčany a mezi spolužáky svými“. Sám studoval kritické spisy filosofické, a pochybnostmi náboženskými jsa puzen, „ještě více prospěl v metafysice vlastním zkoumáním“. Sám oblíbil si básnictví, svůj „milovaný předmět dlouho, zvláště v letech 1815 a 1816“, jak se přiznává. Hojně výpisky ve třech svazcích dosvědčují, že „četl všechny památnější básně všech národů“, a samostatně dospěl přesvědčení, že praktické pokusy vlastní v umění tom byly sice „bez velikých prospěchů“, že však nabyl „aspoň soudu o básnictví dokonalejšího nežli obyčejně“. A zajisté také sám od sebe zamiloval si studium dějinné, kochaje se v Robertsonovi i Bolingbrokovi, a uče se, jak vyznává, „od Angličanův a potom od Ludena Němce považovati historii duchem filosofickým a politickým“, což od českých letopisů, které pilně čítal již tehdy, vedlo jej ku předsevzetí, sepsati „všeobecnou historii pro Čechy“ a „Plutarcha slovanského“. Toliko „vědomí neznalosti“ jeho oddálilo pojatý úmysl a vzbudilo touhu po přípravě dokonalejší: „Mezitím esthetiku dohotovím, a dříve po Evropě ku poznání ducha národů putovati budu“ . .

Úhrn z toho všeho je jasný.

Opětná cesta Trenčínem r. 1813 a památná pobídka v domě Bakošově přivedla Palackého k horlivým studiím novější i starší literatury české, na niž odtud zpravidla obětoval každý těžce ustřádaný groš; zápůjčné bibliotéky prešpurských knihkupců skýtaly mu hojně pomůcek k dalšímu poznání světových řečí a literatur; přátelství s Kollárem, Benediktim-Blahoslavem a zejména se Šafaříkem zbystrilo mu smysl pro pravou poesii, a styky s kollegy srbskými vedly jej k jazykovým studiím slovanickým; krásné okolí prešpurské, s širokým Dunajem, nedalekými rupy starého hradu Děvína, s mořem zahrad i vinnic na svazích Kamzičí hory a dalekých rozhledů s nynější výšiny Széchényiho odkájelo jej půvaby přírodními; pestrý život studentský, časté cesty po kraji pěšky, a světový, i do Prešpurka zasahující ruch evropského kongressu vídeňského otvíralo mu smysl pro reální zjevy života; přístup do vzdělaných rodin zeman-ských a zaměstnání jeho vychovatelské obohacovalo mu zkušenosti a třešnilo i uhlazovalo jeho společenský mrav; a posléze trvalá záliba v historii a opravdové studium filosofie, hlavně soustavy Kantovy, vedlo mladého Palackého k dráze jeho vědecké a zachovalo mu důstojný názor na svět, volnost ducha a klid srdce po celý život.

Kolik ze všeho toho připadá na přímé působení prešpurské školy, a kolik na mimoškolské popudy Palackého a snahy jeho vlastní, je věc samozřejmá.

Prameny a pomůcky. Obecně k rozvoji církevnímu a škol- skému protestantův uherských: *Johannes Borbis*, Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Nördlingen 1861; *Victor Hornydnssky*, Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn, Pest, 1867; *Joannis Ladislai Bartholomaeides* Memoriae Ungarorum, qui in alma condam universitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt, Pesthini 1817; *Molnár Aladár*, A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században, Budapest 1881.

K Trenčínu: Visitační protokol superintendenta *Daniele Cru- dyho* 1803; *Coordinatio scholarum infimarum vernaculo-latinarum augustano-evangelicarum in ven. contub. Trenchin* 1820; *Vokátor Samuele Štúra* ze dne 29. února 1809 a jeho školní vysvědčení; rukopis *F. Bakoše* (vše z archivu ev. církve trenčínské); *Visitační*

protokol distr. archivu ev. církve prešpurské (autobiografie *Zúbkova*); *Sl. Č. Intibus Trenčín*, »Sokol« I, 1862, 310 a j.

K Prešpurku: Výroční zprávy a výkazy ev. lycea, zejména pak *Markusovský Samuel*, A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története, Pozsony 1896, stran 694 v 8°, spis jubilejní, jenž téměř úplně vyčerpává hojnou látku lyceijního archivu, jen ve věcech slovanských pohřichu je nepřesný a stranný; *Palackého prešp.* vysvědčení, něm. závěrek jeho ke »Každodenníčku« z r. 1818, a bilance vzdělání v Prešpurce nabytého ze dne 1. ledna 1820 (v rukopisné pozůstalosti), vedle »Vlastního životopisu«, vyd. v Praze 1885; Zpráva o *Ústavu slovanském* při ev. lyceum v Prešpurku na r. 1837—38 vydaná; *Jana Seberinyho* autobiografie z r. 1832 (K. Martinkův Nový kalendář pro lid evanjelický, v Pešti 1858, str. 45 sl.); *Koldrový* »Paměti« a j.

Posléze srdečný dík vzdávám za hojné rady a pokyny i za ochotu, prokázanou mi při vyhledávání látky, pp. Jos. Holubymu, ev. seniorovi v Zemanském Podhradí, Lud. Riznerovi, učiteli tamže, Pavlu Križkovi, městskému archiváři v Kremnici, Zikm. Křižanovi, ev. faráři v Trenčíně, i sl. správě ev. lycea prešpurského.